

Termeni religioși de origine slavă în Documente privitoare la istoria orașului Iași

Ionela ENE

L'article relève quelques particularités lexicales des Documents concernant l'histoire de la ville de Iassy, édités par I. Caproșu, en se rapportant aux termes religieux d'origine slave qui apparaissent dans ces textes. On mentionne les mots qui ont une plus grande fréquence dans les textes étudiés, qui leur sont spécifiques on qui peuvent constituer le sujet de quelques discussions d'ordre lexical, de sorte qu'on puisse formuler des conclusions relatives aux traits caractéristiques de la langue roumaine du XVIIème siècle, relevées par l'étude des textes discutés. L'auteur a visé seulement les documents du XVIIème siècle écrits en roumain.

Problema terminologiei religioase¹, mai ales a celei creștine, din limba română, a fost discutată deseori, ea regăsindu-se în numeroase lucrări generale despre istoria poporului român și a limbii române². Această chestiune este în general rezolvată, fiind demonstrat faptul că în limba română, pe lângă termenii de origine latină (*biserică, botez, cruce, Dumnezeu, rugăciune*), referitori la religia creștină, au pătruns și termeni provenind din vechea slavă bisericească, începînd din secolele al IX-lea - al X-lea, cînd se răspîndește creștinismul în limba slavă, în sud-estul și răsăritul Europei. Acești termeni denumesc noțiuni fundamentale ale cultului creștin, se referă la ierarhia bisericească, la biserică și la obiectele de cult, la practici religioase, la viața spirituală a omului și la noțiuni înrudite.

Întrucît slavona a avut un rol important în practica religioasă și în cultura feudală a țărilor românești atît în secolul al XVI-lea, cît și mai tîrziu, în secolul al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, era firesc „ca o mare parte a lexicului slav de specialitate, care era cunoscut nu numai de slujitorii bisericii, ci în bună măsură și de poporul simplu, să fie păstrat la transpunerea cărților «sfinte» în limba românească” (Mihăilă *Împrumuturi*, p. 145). Așa se explică și faptul că o parte din acești termeni și-au lărgit sfera întrebunțării lor și a înțelesului, prin ieșirea lor din cadrul lexicului religios.

¹ În lucrarea de față sînt semnalate acele cuvinte care au o frecvență mai mare în textele studiate, care sînt specifice actelor de danie sau care pot constitui subiectul unor discuții de ordin lexical, astfel încît să poată fi formulate niște concluzii referitoare la caracteristicile limbii din secolul al XVII-lea, oferite de studiul textelor în discuție.

² Vezi capitolul „Creștinismul și limba” în Șăineanu, 1887: 25-64. Cf. Densusianu *ILR II*, p. 261.

În cele ce urmează vom exemplifica cele spuse cu o serie de cuvinte aparținând terminologiei religioase, împrumuturi vechi sud-slave în limba română, care apar în *Documente privitoare la istoria orașului Iași*.

Textele care au constituit suportul acestui studiu sînt acte interne din fondurile arhivistice românești și străine privitoare la vatra, hotarul (moșia) și ocolul tîrgului Iași din secolul al XVII-lea, precum și din documente care nu intră în această categorie, dar care conțin informații importante cu privire la istoria orașului Iași. Aceste acte sînt redactate în limba română, fiind scrise de grămăticii, pisari și uricari de cancelarie, de dieci și logofeți de vistierie – toți profesioniști ai scrisului, de unii boieri, de mici slujbași domnești, de slujitori ai bisericii (protopopi, preoți, diaconi, călugări, dascăli de țară etc.) și de orășeni de diferite categorii profesionale. În aceste condiții este firesc să apară multe particularități de limbă, mai ales de ordin fonetic și lexical-semantic, de natură să confere scrisului suficientă varietate, dar și să atragă atenția celor preocupați de istoria limbii române. Documentele consemnează și un număr mare de toponime și antroponime care au calitatea de a reflecta limba vorbită în epoca consemnării lor și chiar, în unele cazuri, în epoci anterioare.

Textele studiate sînt editate cu o acuratețe filologică de Ioan Caproșu și se află în volumele I, II și III ale *Documentelor privitoare la istoria orașului Iași*. Autorul, pe lângă transcrierea, traducerea și colaționarea actelor inedite, a verificat după originale sau după cele mai bune fonduri arhivistice păstrate toate documentele publicate anterior, adăugîndu-le caracteristicile arheografice ce le lipseau în vechile ediții, și a revizuit toate traducerile din limbi străine pentru a asigura volumului o unitate terminologică în concordanță cu cerințele actuale ale medievalisticii. Studiul a avut în vedere doar documentele din secolul al XVII-lea scrise în limba română.

I. Termeni care denumesc noțiuni fundamentale ale cultului creștin

I.1. *rai* ‘paradis’ (< vsl. *rai*), în „...iar carel(e) dintru dînșii, preut sau diiacon, ne va uita pre acela să nu-l ducă Dumn(e)zău Sv(i)nția Sa la dulceața *Raiului*...” (I, 441/500, 1658)³.

I.2. *sfînt* ‘divin, sacru’ (< vsl. *svetŭ*), folosit frecvent și la feminin. Termenii din familia lexicală a cuvîntului *sfînt* apar, mai des, avînd la inițială *sv*⁴. Tendința de a introduce forma rostită este frecventă în textele studiate, unde nu lipsește fonetismul *sf*:- „*sfînta* mănăstire” (I, 104/145, 1615), (III, 40/341, 1692), față de „*svînta* mănăstire” (I, 106/147, 1615), (II, 506/453, 1679), „*sfînției* sale” (II, 466/423, 1677), față de „*svînții* sale” (II, 357/331, 1671). Cuvîntul „*preaosvînțitul*” (II, 654/573, 1689) apare numai cu fonetismul *sv*-. În textele studiate se observă că termenul *sfînt* este folosit preponderent ca adjectiv și, indiferent de varianta preferată de scriitor, este întîlnit în sintagme de tipul

³ Datorită faptului că toate exemplele sînt din DII, în vederea simplificării am renunțat la această precizare la fiecare exemplu. Cifrele din paranteze indică, în ordine, numărul volumului, numărul documentului/pagina și anul în care a fost scris documentul.

⁴ Este posibil ca la unii scriitori și formele rostite să reproducă modelul slavon. Vezi Gafton, 2001: 81.

„sfinta mănăstire”⁵. Din aceeași familie lexicală face parte și derivatul *Svetiteli*, înfîlnit în textele studiate ori de cîte ori este menționat numele unei biserici din Iași, *Trei Svetiteli*: (III, 152/131, 1699)⁶.

I.3. *moaște* ‘trup sfînt neputrezit’⁷ (< vsl. *mošti*), în „...ce-au fost furat din sv(i)nta mănăstire un săcriaș cu multe lucruri, anume o piatră scumpă, și cu patru rînduri de sv(i)nte *moștii*...” (I, 420/481, 1656); în „...caré au dat el mănăstirei pentru vina lui ce-au fost furat de la sv(i)nta mănăstire un săcriaș cu multe lucruri scumpe, anume: o piatră scumpă, și cu patru rînduri de sfinte *moștii*...” (I, 428/487, 1657).

I.4. *Precista* ‘Preacurata’⁸ (< vsl. *prěčista*), în „Deci dintr-acéstea din toate s-au scos numai o scoarță și o icoană *Pr(e)cistaa*...” (II, 340/312, 1671); în „...să fie blăstămat de Dumnedzău și de *Precista*...” (II, 551/492, 1681).

I.5. *iad* ‘infern, gheenă’ (< vsl. *īadū* și *ad* < gr. *αδης*) (DER, p. 406. Cf. Mihăilă 1960), în „...iar carel(e) dintru dînșii, preut sau diiacon, ne va uita pre acela să nu-l ducă Dumn(e)zău Sv(i)ntia Sa la dulceța Raiului, ce să-l pogoaré la amarul <I>*adului*...” (I, 441/500, 1658). Aceasta este singura atestare a cuvîntului în textele studiate.

I.6. *mucenic* ‘martir’ (DER, p. 526. Cf. Cihac II, p. 205; Mihăilă 1973: 128) (< sl. bis. sb. *mŭčēnikŭ* < sl. *mačēnikŭ*), în „...unde iaste hramul Svîntul Mare *Mucenic* a lui H(risto)s voinic Ghiorghie...” (I, 160/212, 1626). Cuvîntul apare și cu varianta *măcinic* în „...unde iaste hramul Sv(i)ntului și Marelui *Măcinic* și Purtătoriu de Biruință a lui H(r)est(os) voinic Gheorghie...” (III, 56/45, 1693) sau cu varianta *măcenic* în „...săborul de la sv(i)nta m(ă)n(ă)stire de la Hlincea, unde iaste hramul Svîntului și Marelui *Măcenic* Gheorghie...” (III, 32/29, 1692).

II. Termeni care denumesc funcții bisericești

II.1. *vlădică* ‘titlu onorific dat episcopilor’⁹ (< rus. *vladyka*; bg. sîrb. *vladika*), în „Și în tocmala noastră fost-au: *vlădica* Evloghie de Rădăuți...” (I, 259/342, 1636); folosit la plural în „...la boiari vor mărge sau la *vlădici*...” (I, 353/423, 1649). O singură dată este înregistrată forma de singular *vlădicul* în „...să-l ducă la *vlădicul* său, în care eparhie va fi să-l giudece...” (I, 353/423, 1649). Cuvîntul apare și într-un toponim: „...am vîndut un loc de prisacă, cu pomet, ce iaste la Poiana *Vlădicăi*¹⁰ ...” (II, 198/174, 1668).

⁵ Folosirea sintagmei „sfinta mănăstire” și nu doar a cuvîntului *mănăstire* poate fi și o reflectare a evlaviei celor care făceau danii mănăstirilor.

⁶ Vezi DER, p. 709, unde sl. *svetŭ* este considerat dubletul lui *sfeti* (var. *sfete*, *sveta*), din sb. *sveti*, bg. *sfet*, cu der. *sfetitel*.

⁷ Acesta este sensul în Scriban, p. 823. Vezi și DER, p. 518, unde este precizat un sens cu o conotație laică care nu apare în textele studiate: ‘relicve’.

⁸ Scriban, p. 1035. Vezi și DER, p. 631; Cf. Mihăilă 1960: 145; Cihac II, p. 288. În limbajul popular este folosită sintagma „Maica Precista” sau, simplu, *Precista*, pentru Maica Domnului, calchiat mai tîrziu în *Preacurata*.

⁹ Acesta este sensul cu care este folosit în textele studiate, dar vezi și Scriban, p. 1416, unde se precizează că acest cuvînt are și sensul de ‘domn’, ‘duce’ (<vsl. *vladyka*).

¹⁰ Poiana Vlădicăi este locul în care domnitorul Alexandru cel Bun, mitropolitul, episcopii și boierii au întîmpinat moaștele Sfîntului Ioan cel Nou de la Suceava la aducerea lor în Moldova. Mai tîrziu, după cum reiese dintr-un document din 1626, domnitorul Miron Barnovschi a dat încuviințarea ca acolo să se

II.2. *popă* ‘preot’ (< vsl. *popŭ*, scr. dial. *popa* (Mihăilă 1973: 129, Gafton, 2001: 287-288)), în „...mărturisescu însumi, cu ceastî cu a mea scrisoare, înaintea părintelui Galation, egumenul de la mănăstire de la Sfetii Sava și naintea părintelui *popa* Gavriil starețul...” (I, 104/144, 1615); în „Și eu, *popa* Vasilie de la beserica lui Danco, am scris, ca s(ă) știe” (II, 359/333, 1671).

II.3. *stareț* ‘superior al unei mănăstiri’ (DER, p. 742) (< vsl. *starici*), în „...mărturisescu însumi, cu ceastî cu a mea scrisoare, înaintea părintelui Galation, egumenul de la mănăstire de la Sfetii Sava și naintea părintelui *popa* Gavriil starețul...” (I, 104/144, 1615). Cuvîntul este înlînit și în varianta *stariț* în „Și la această tocmală s-au prilejit: *popa* Neculai, și Dima, grecul, și Chighiian căpitanul, și Avramiie *starițul*...” (II, 611/539, 1685). De asemenea, s-au constatat 4 ocurențe ale formei de feminin *starița* (cu varianta *stareța*), ca în „Vă facem șt(i)re pentru o cîrșmă ce-ar avea rugătoarele noastre, Anghelina *starița*” (III, 115/95, 1696); „...să aibă a lucra sv(i)nteii mănăstiri într-o lună trei dzile la toate trebile sv(i)nteii mănăstiri la cît le va porunci *stareța*...” (III, 121/103, 1696).

II.4. *duhovnic* ‘confesor, preot căruia îi mărturisești păcatele’¹¹ (< vsl. *duhovnicŭ*), în „Și mi-au făcutu și zăpis denaintea *duhovnicului* său...” (II, 464/421, 1676). În textele studiate sînt atestate și 5 fonetisme cu vocala *u* trecută la *o*: „...așijderea și la moartea Ilénei, ea, cu limbă de moarte, denaintea *dohovnicului*, *popa* Toader de la S(ven)ții Nicolaiu, și dinaintea altor ulicéni, s-au lăsat cu tot ce-au avut pre sama soțului ei Enachi” (II, 269/241, 1669). *Duhovnic* este derivat al lui *duh*.

II.5. *țircovnic* ‘dascăl’¹² (< vsl. *crŭkovnikŭ*), în „Adecă domnia mea împreună cu tot Svatul nostru, cu boiari cei mari și cei mici, pentru rîndul rugătorilor noștri, călugărilor, și a călugăriț(i)lor, și a preuților, și a diiaconilor celor mirenești și a tot clirosul besericii, cîț(i) sintu de beseracă clirici, adecă *ț(i)rcovnici*...” (I, 353/423, 1649); în „Și Necula *țircovnic(ul)* scris-am zăpisul ca să știe” (II, 545/486, 1681).

II.6. *oteț*, folosit numai la plural, ‘Părinte al Bisericii’, (< sl. *otĭcĭ*), în „Iară cine se va ispiti a strica daniia aceasta să fie neiertat de Domnul Dumnezeu și de Maica Precistă și blestemat și neiertat și afurisit de 318 *Oteți*” (II, 605/534, 1685); în „...care va vrea să să amestece, fiecarel(e) acela om, să fie tricleat și procleat și afurisit de trei sute și optusprădzăci *oteți* ce-s în [vă] Nichei...” (I, 356/426, 1649).

II.7. *sfinție* (în forma articulată și urmată de un adjectiv posesiv) ‘epitet sau titlu de respect care se dă clericilor’. În textele studiate se înlînește fie varianta *svenția*, în „Și acesta zăpis noi l-am făcut denaintea *svenției* sale părintelui mitropolitului de Suceava” (II, 117/109, 1666), fie varianta *sfinția*, în „Această danie o am făcut eu dinaintea *sfinției* sale părintelui Dosoftei, mitropolitul, și duhovnicul nostru...” (II, 466/423, 1677). În

întemeieze un sat de 20 de țărani, scutiți de contribuții către domn, dar supuși mereu numai mitropolitului. Vezi și (I, 166/221, 1626).

¹¹ Scriban, p. 452; vezi și DER, p. 305, unde este precizat și sensul de ‘părinte spiritual’. De regulă, în comunitățile ortodoxe acest cuvînt este folosit cu sensul de ‘preot căruia îi mărturisești păcatele’, ‘părinte spiritual’.

¹² Vezi Mihăilă, 1973: 129, unde este precizat și sensul de ‘îngrijitor al bisericii’. După cum reiese din textele studiate țircovnicul făcea parte din clerul bisericii și, deseori, era cel care scria diferite acte sau era prezent la semnarea acestora.

„Acéstea le-am dat la s(fin)ta mănăstir(e) Driian la Arghirocastro, la Rumele, unde-i hramul S(fin)tei și Preabl(a)goslovitei Născătoare și Pururea Ficioari Marii, la hramul Adormirei *Sfinții Sale*...” (II, 67/68, 1664), în „...rugînd și noi pre milosul și putérnicul Dumnedzău și pre Maica *Sfinții Sale*” (III, 97/75, 1695) sau în „...Precinstitata Maica *Sfinției Saale Marie*...” (II, 305/284, 1670) este ilustrată o situație mai rară, în care epitetul poate fi acordat Maicii Domnului sau lui Dumnezeu.

II.8. *săbor*, ‘adunare, totalitatea unor preoți sau călugări dintr-un loc’ (< vsl. *sūborŭ*¹³, bg. *sūbor*, srb. *sabor*), în „...Dat-am cartea domniei méli rugătoriului nostru egumenului și a tot *săborul* de la svînta mănăstire de la Balica...” (I, 241/322, 1634). Există și alte variante fonetice: a) *săboriul*, în „...au venit înaintea domniei méle popa Timoftei și tot *săboriul* de la mănăstire de la Svetii Sava...” (I, 229/307, 1633); b) *soborul*¹⁴, în „...iar părintele Ioan egumenul și cu tot *soborul* sfintei mănăstiri Putnei mi-au dat niște viei la Iași...” (II, 92/90, 1665); c) *seborul*, cu o singură ocurență, în „Adecă au venit înaintea noastră și înaintea boiarilor noștri moldovenesți, celor mari și celor mici, rugătorii noștri, egumănul Dosothei și cu tot *seborul* de la sv(î)nta m(î)n(ă)stiri de la Hlincea...” (II, 38/32, 1662). Cu o atestare în textele studiate se întîlnește și derivatul *săbornici*, în „...să hie blăstămat și afurisit de 12 vîrhovnici Apostoli și de 318 Sf(i)nti Părinți *săbornici* ce-au fost în Nichea...” (II, 468/424, 1677).

III. Termeni care denumesc practici religioase și noțiuni înrudite

III.1. *jirtăvnic* ‘masă din altar pe care se pregătesc sfintele daruri, jertfelnic’ (< vsl. *žrūtvinicŭ*), în „...să fie pomeniț(i) acolo la sv(î)ntul *jirtăvnic*...” (II, 340/311, 1671). În textele studiate se înregistrează, mai rar, și varianta fonetică *jărtăvnic*, în „...să-i fie poman(ă) și să-l scrie la svîntul *jărtăvnic*”¹⁵ (II, 307/287, 1670).

III.2. *moliftă* ‘slujbă, serviciu religios celebrat în afara slujbelor obișnuite’ (DER, p. 520; cf. Scriban, p. 828) (< vsl. *molitva*), în „...scriem și mărturisim, cu cest adevărat zapis al nostru, la mîna popii lui Neculai Bizi ot Sv(en)ti Neculai, precum dîndu-ne *molifta* sa Nectarii egumănul de la Sveti Ion un loc mănăstirescu ca să facem o cas(ă), noi am greșit...” (III, 98/500, 1695). Acest cuvînt a generat o familie lexicală: *molitvenic*, *molitevnice*, *molitvelnic* (var. *moliftelnic*¹⁶ < vsl. *molitvŭnikŭ*).

III.3. *pomană*¹⁷ 1. ‘obiect dăruit pentru iertarea păcatelor unui mort’ (< vsl. *poměnu*), în „...din tot sufletul nostru am închinat, pentru să ni să scrie ticăloase și nedesto<i>nice numele noastre și a părinților noștri la cartea vieții, ca să avem *pomană* vécinică...” (II,

¹³ Scriban, p. 1217. Cuvîntul are și sensul de *sinod*, dar în textele studiate nu apare cu acest sens.

¹⁴ Forma românească *sobor* poate fi și un rezultat al asimilării regresive vocalice. Cf. *noroc, năroc* > *noroc, narod, nărod* > *norod*.

¹⁵ Cuvîntul *jărtăvnic* și cele din familia lexicală a acestuia au o mare frecvență în textele bisericești, slave și românești, și, de aceea, putem presupune că rostirea și scrierea acestor cuvinte au stat permanent sub influența modelelor slavone. Așa se explică și menținerea în textele din epocă a grupului *-rtv-*, neobișnuit în română, care mai apoi a ajuns la *-rtf-*. Vezi și Arvinte, *St. lingv. Gen.*, p. 59 a.

¹⁶ Carte care cuprinde molifte și alte rugăciuni pe care le citește preotul în ritualul ortodox.

¹⁷ După cum se poate observa și în al doilea exemplu, se folosea și var. înv. *pomeană*. În textele studiate acest cuvînt apare doar cu aceste sensuri. Pentru alte sensuri vezi DER, p. 619, unde sînt precizate și derivatele acestui cuvînt.

404/1673); 2. ‘milostenie, binefacere’, în „...ca să hie și mie *pomană* la s(fin)ta mănăstire, ca și părinților miei, ca să hie deplin darea și *pomeana* noastră, în véci, neclătita” (I, 104/144, 1615). În textele studiate apare o singură dată și un termen caracteristic vechii române, eliminat ulterior, *pamete*, în „...călugării să aibă a mă scrie la *pamete* mari...” (II, 339/310, 1671). În textele studiate este întâlnită și varianta *pamente*, în „să ne facă *pamente* din an în anu la dzua Nașterii Preacistei” (I, 441/499, 1658).

III.4. *pomelnic* ‘listă cu numele persoanelor ce vor fi pomenite de preot în timpul slujbei de pomenire’¹⁸ (< vsl. *poměnikŭ*), în „Și i-am scris la svîntul *pomelnicul* cel mare, cu titorii cei batrîni” (II, 404/1673).

III.5. *danie* ‘donatie, pomană, ofrandă’ (< sl. *danije*), în „...acel loc de prisacă iaste danie sv(i)nteii mănăstiri de la Alixandru voda” (II, 149/132, 1666). Apare și varianta *daanie*, în „...ca să nu strice a noastră *daanie* și miluire...” (II, 127/116, 1666) sau în „...care dughéne le-au dat măriia sa *daanie* svinteii m(ă)n(ă)stiri Cetățuiei...” (II, 500/448, 1679).

IV. Termeni care se referă la biserică și la obiecte de cult

IV.1. *hram 1.* ‘patron al unei biserici’ (DER, p. 402) (< vsl. *hram*), în „Adecă au venit înaintea noastră și înaintea boiarilor noștri moldovenesți, celor mari și celor mici, rugătorii noștri, egumănul Dosothei și cu tot seborul de la sv(î)nta m(î)n(ă)stiri de la Hlincea, unde iaste *hramul* Sv(î)ntului și marelui mucenic Ghiorghie...” (II, 38/32, 1662).

2. ‘serbare a patronului unei biserici’ (DER, p. 402): „...S(fin)tei și Preabl(a)goslovitei Născătoare și Pururea Ficioari Marii, la *hramul* Adormirci Sfinții Sale...” (II, 67/68, 1664).

IV.2. *clopot* ‘obiect metalic în formă de pară prevăzut cu o limbă mobilă care produce sunete caracteristice’¹⁹ (< vsl. *klopotŭ*), în „...i-au luat un *clopot* de la mănăstire...” (III, 165/142, 1700). În limbile slave cuvîntul *clopot* are diferite nume: scr. *zvŏno*, rus. *колокол*, ucr. *колокіл*, bg. *камбана* (< gr. *χαμπάνα* < it. *campana*) (Mihăilă 1960: 146), fapt ce ar constitui o dovadă indirectă a faptului că acest cuvînt a pătruns inițial în limba română ca nume de ‘obiect care sună’, în general, și nu cu sensul concret ‘clopot de biserică’.

IV.3. *odor*, folosit la plural, ‘podoabă liturgică’²⁰ (< sl. bis., sb. cr. *odora*), în „...acești neguțitori ce mai sus scriu cu toții și au închinat și au dat acele veșmente și *odoar(e)* toate la sv(î)ntaa beserica acea mare la Ier(u)s(a)lim...” (II, 340/311, 1671).

¹⁸ Vezi DER, p. 619. Cuvîntul face parte din familia lexicală a cuvîntului *pomană*.

¹⁹ DER, p. 215, unde sînt precizate și alte nume ale acestui cuvînt în limbile slave.

²⁰ În același document sînt enumerate *veșmintele* și *odoarele*: „un terfoloi, un angherestru, un falon de urșinic roșu, un falon zer(i)dava cu flori, doao procovête cusute cu sîrmă, patru procovete iar cusute pren pregiur cu cănafi, un procovăț ce iaste deasupra potiriului, o părăche den racliffe de urșinic vechiu, o cruce roșie de atlas cusută cu sîrmă, trei patrahire: unul de adămască vechiu, unul verde, unul de atlas albu, doao poale de icoane de adămască galbănă pen pregiur verdzi, un aer de la Sîmbăta Mari roșiu de atlas cu sîrmă, doao bucăți de atlas fistichii, treispréce icoane, doao cununi de argint de icoane, patru candile de argintu, șease coroane de argintu, o cruce de lemnu scumpă, 4 lanțuși de argintu, o cunună de argintu, trei cunune de argintu, o cruce metiutea și o bucățea de cunună de argintu, opt ochi de argintu, 9 nasturi de argintu, un inel argint, o poal(ă) de icoan(ă) de mătase, doao procovête mici, un procovîț vechiu de adămască, un potir

IV.4. *podoabă* ‘ornament’²¹ (< vsl. *podoba*), în „...s-au zidit acéea sv(î)ntă beserică cu multu mai întemeiată și cu *podoabă* atocma cu mănăstirile céle de frunte în oraș...”²² (II, 574/509, 1682). Cuvîntul este întîlnit de obicei la plural, ca în: „...fiind această sf(î)ntă beserică din tîrgul din Iași aproape de Curte (...) i-am tocmit clopotnița și o am înfrămășat cu toate *podoabile* cum să cade desăvîrșit...”²³ (II, 467/423, 1677).

Concluzii

1. Deși compartimentul lexical al unei limbi este caracterizat printr-o mobilitate ridicată, domeniul terminologiei religioase, în general, prezintă o stabilitate remarcabilă (Mihăilă 1960)²⁴.

2. În ceea ce privește forma acestor cuvinte, multe dintre acestea nu au indici fonetici speciali, fiind vechi slave, ca, de exemplu, *duh*, *rai* etc. Alte elemente lexicale prezintă trăsături fonetice slave vechi (*sfînt*) sau, în genere, slavo-bulgare (*moaște*, *hram* etc.). Altele au anumite trăsături fonetice, care ne permit să le determinăm cu mai multă exactitate ca *slave-sudice*, în general, sau chiar *mediobulgare* ori *sîrbe*, sau *slave-răsăritene* (*ruse*, *ruso-ucrainiene*). Cu certitudine mediobulgare sînt: *sfeti*, *sfeta*, *Trisfetite(le)*, *vîlădică*.

3. Influența slavonă cultă asupra limbii române n-a fost uniformă și nici nu aparține unei singure epoci. Peste puținele cuvinte slave vechi (singurul exemplu sigur este *sfînt*) s-au suprapus forme mai noi mediobulgare, apoi sîrbe și ruse, care, uneori, au înlocuit pe cele deja existente, unele moștenite. Această situație concordă pe deplin cu faptul că slavona pe teritoriul României n-a fost o limbă de cultură unitară, aici copiindu-se, redactîndu-se și tipărindu-se texte aparținînd atît mediobulgarei, cît și redacțiilor sîrbă și rusoucraineană. Prin urmare, deși complex, tabloul relațiilor lingvistice româno-slave devine și din acest punct de vedere mai clar și mai nuanțat.

4. De multe ori, prin biserică, cuvintele acestea nu au pătruns doar în limba literară, ci au ajuns în graiul popular, termeni precum *post*, *pomană* înlocuind vechii termeni latinești *sec* (păstrat în *lăsata secului*) și *ajun*, respectiv *comand* (< lat. *comandare*).

5. Multe forme vechi identificate în *Documentele privitoare la istoria orașului Iași*, ca de exemplu *Maica Precista* pentru Maica Domnului, s-au păstrat astăzi numai în limbajul popular, fapt ce demonstrează că obișnuințele credincioșilor de rînd rămîn conservatoare într-o mare măsură.

6. Deși slavismele funcționează în limba română actuală altfel decît în epocile precedente, iar folosirea lor se limitează numai la anumite stiluri și registre ale limbii

argint, un discos argint, o lingur(ă) de argint, doao potire mici de argintu, doao scoarțe, opt lei bătuți, o pecéde de hier, puțini bani de cei vechi leșești”. Cf. DER, p. 557; cf. Scriban, p. 893.

²¹ DER, p. 615; vezi și Scriban, p. 1005. Acest cuvînt are și varianta învechită *podobie* < sl. *podobije*, cu sensul de ‘cîntare liturgică servind drept model’, varianta care mai este încă folosită în cărțile de cult ortodoxe.

²² Este vorba despre Biserica Albă din Iași care a fost refăcută de doamna Anastasia, soția lui Gheorghe Duca voievod.

²³ Din document reiese că se face referire la biserica Sf. Nicolae Domnesc din Iași.

²⁴ Elementul slav ocupă rangul IV în vocabularul reprezentativ român, la fel ca elementul germanic din vocabularul reprezentativ francez.

române contemporane, rezistența acestora este destul de ridicată, tocmai datorită caracteristicilor conservatoare ale limbajului religios. În destul de multe situații, slavismele dau limbii române un specific aparte în cadrul limbilor romanice, oferindu-i, în același timp, posibilități ridicate de a nuanța discursul.

7. Am prezentat mai sus doar o parte a termenilor religioși, împrumuturi vechi sud-slave în limba română, care apar în *Documente privitoare la istoria orașului Iași*. În afara exemplelor citate mai sus, în limba română au pătruns și termeni social-politici, administrativi, specifici orînduirii feudale. Studiarea exhaustivă a acestor cuvinte ne va da posibilitatea să determinăm cu mai multă exactitate amploarea influenței slavone asupra limbii română literare vechi (cu unele efecte pînă în epoca actuală), și, în bună măsură, ar putea ajuta la a se separa de cea populară veche slavă (veche bulgară).

Sigle și Bibliografie

1. Ediții de texte

BB = *Biblia* (...), București, 1688

BB 2001-2002 = *Biblia 1688*, ediție întocmită de V. Arvinte, I. Caproșu, Al. Gafton, Laura Manea, N. A. Ursu, 2. vol., Iași, 2001, 2002

CB = Alexandru Gafton, *Codicele Bratul*, Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2003
Crestomația limbii române vechi, Volumul I (1521-1639), alcătuit de Emanuela Buză, Magdalena Georgescu, Alexandru Mareș (coordonator), Florentina Zgraon, Editura Academiei, București, 1994

CS = *Codex Sturdzanus*, Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte de Gh. Chivu, Editura Academiei, București, 1993

CV = *Codicele Voronețean*, ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu, Editura Minerva, București, 1981

DII I, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I, *Acte interne (1408–1660)*, editate de Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc, Editura Dosofoei, Iași, 1999

DII II, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. II, *Acte interne (1461–1690)*, editate de Ioan Caproșu, Editura Dosofoei, Iași, 2000

DII III, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. III, *Acte interne (1691–1725)*, editate de Ioan Caproșu, Editura Dosofoei, Iași, 2000

DIR = *Documente privind istoria României, veacul XVII, A. Moldova*, vol. I–V, [București], 1952–1957, B. *Țara Românească* vol. I–IV, [București], 1951–1954

DÎ = *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș, Alexandra Roman-Moraru, Introducere de Alexandru Mareș, Editura Academiei, București, 1979

DRB = *Documente românești reproduse după originale sau după fotografii*, I. Bianu, p. I, tomul I, fasc. 1-2 (1576-1632), Edițiunea Academiei, București, 1907

Hasdeu, Cuv. d. bătr. = B. Petriceicu, Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G. Mihăilă, I-III, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983-1984

Liturg. Cor. = *Liturgierul lui Coresi*, text stabilit, studiu introductiv și indice de Al. Mareș, Editura Academiei, București, 1969

- MLD = *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688*, vol. I *Genesis*, Iași, 1988, vol. II *Exodus*, Iași, 1991, vol. III *Leviticus*, Iași, 1993, vol. IV *Numerii*, Iași, 1995, vol. V *Deuteronomium*, Iași, 1997
- Moxa = Mihail Moxa, *Cronica universală*, ediție critică însoțită de izvoare, studiu introductiv, note și indici de G. Mihăilă, Editura Minerva, București, 1989
- PO 1968 = *Palia de la Oraștie (1581-1582)*, text, facsimile, indice, ediție îngrijită de Viorica Pamfil, Editura Academiei, București, 1968
- PO 2005 = *Palia de la Oraștie (1582), vol. I, Textul*, text stabilit și îngrijire editorială de Vasile Arvinte, Ioan Caproșu și Alexandru Gafton, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2005
- PO 2007 = *Palia de la Oraștie (1582), vol. II, Studii*, ediție îngrijită de Alexandru Gafton și Vasile Arvinte, Indice de Sorin Guia, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2007
- Ps. H = *Psaltirea Hurmuzaki I*, Studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de Ion Gheție și Mirela Teodorescu, II, Indice de cuvinte de Rovena Șenchi, Editura Academiei Române, București, 2005
- Ps. S. = *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte Psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, edițiune critică de I.A. Candrea, I. Introducere; II. Textul și glosarele, București, 1916

2. Atlase lingvistice și dicționare

- Cihac II = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Francfort s/M, 1879
- DER = Alejandro Cioranescu, *Diccionario Etimológico Rumano*, La Laguna, 1958
- DERS = *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române (1374-1600)* (red. responsabil Gh. Bolocan), Editura Academiei, București, 1981
- Mihăilă Dicționar = G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul sec. X-începutul sec. XVI)*, Editura Enciclopedică Română, București, 1974
- Miklosich = Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenicum-graeco-latinum*, emendatum et auctum, Vindobonae, 1862-1865
- Pașca = Ștefan Pașca, *Glosar dialectal*, București, 1928
- Scriban = August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939
- TRDW = H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, Wiesbaden, 1985 (cu etimologii revăzute de Vasile Arvinte)

3. Lucrări teoretice și aplicate

- Arvinte *St.lingv. Deut.* = Vasile Arvinte, Studiu lingvistic asupra cărții a cincea (**A doua lege**) din **Biblia de la București (1688)**, în comparație cu Ms. 45 și cu Ms. 4389, în MLD V, p. 1-69
- Arvinte *St. lingv. Ex.* = Vasile Arvinte, Studiu lingvistic asupra cărții a doua (**Ieșirea**) din **Biblia de la București (1688)**, în comparație cu Ms. 45 și cu Ms. 4389, în MLD II, p. 1-51
- Arvinte *St. lingv. Gen.* = Vasile Arvinte, *Studiu lingvistic asupra primei cărți (Facerea) din Biblia de la București (1688)*, în comparație cu Ms. 45 și cu Ms. 4389, în MLD I, p. 47-119.
- Arvinte *St. lingv. Lev.* = Vasile Arvinte, *Studiu lingvistic asupra cărții a treia (Preoția) din Biblia de la București (1688)*, în comparație cu Ms. 45 și cu Ms. 4389, în MLD III, p. 1-41

- Arvinte *St. lingv. Num.* = Vasile Arvinte, *Studiu lingvistic asupra cărții a patra (Numerii) din Biblia de la București (1688), în comparație cu Ms. 45 și cu Ms. 4389*, în MLD IV, p. 1–44
- Bărbulescu 1904 = Ilie Bărbulescu, *Fonetica alfabetului chirilic în textele române din veacul XVI și XVII în legătură cu monumentele paleo-, sîrbo-, bulgaro-, ruso- și româno-slave*, București, 1904
- Bărbulescu 1929 = Ilie Bărbulescu, *Individualitatea limbii române și elementele slave vechi*, București, 1929.
- Chivu, Gheorghe, *Limba română – de la primele texte până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Variantele stilistice*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2000
- Densusianu ILR I = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, ediție îngrijită și traducere în limba română de J. Byck, vol. I, *Originile*, Editura Științifică, București, 1961
- Densusianu ILR II = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, ediție îngrijită și traducere în limba română de J. Byck, vol. II, *Secolul al XVI-lea*, Editura Științifică, București, 1961
- Densusianu = „*Limba română în veacul al XVII-lea*”, în Ovid Densusianu, *Opere*, III, ediție critică și comentarii de Valeriu Rusu, București, 1977
- Gafton, 2001 = Alexandru Gafton, *Evoluția limbii române prin traduceri biblice din secolul al XVI-lea*, Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2001
- Gafton, 2005 = Alexandru Gafton, *După Luther. Edificarea normei literare românești prin traduceri biblice*, Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2005
- Gheție, Ion, *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, Editura Academiei Române, București, 1974
- ILRL = *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, de Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheție, Alexandra Roman Moraru și Mirela Teodorescu, coordonator Ion Gheție, Editura Academiei, București, 1997
- Ivănescu 1980 = Gheorghe Ivănescu, *Istoria limbii române*, Editura Junimea, Iași, 1980
- Ivănescu Problemele = Gheorghe Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»”, vol. XI-XII (1944-1945), p. 1-412
- Mihăilă 1960 = G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română. Studiul lexico-semantic*, Editura Academiei Române, București, 1960
- Mihăilă 1973 = G. Mihăilă, *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, Editura Didactică și Pedagogică, București 1973
- Petrovici 1956 = Emil Petrovici, *Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii române*, 1956
- Rosetti 1986 = Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române I De la origini pînă în secolul al XVII-lea*, ediție definitivă, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986
- Sala, Marius, *Introducere în etimologia limbii române*, București, 1999
- Șăineanu 1887 = Lazăr Șăineanu *Încercare asupra semasiologiei limbei române*, București, 1887